

«حلقات»

درس ۸۸

استاد: حجت‌الاسلام والمسلمین علم الهدی
آموزشیار :

در درس های گذشته، به دیدگاه های شهید صدر پیرامون تکالیف متضاد پرداختیم و گفتیم ایشان تکالیفی که امکان اجرای ترتب در آنها وجود داشت را داخل در باب تزاحم، و تضاد بین دو امر متناقض و دو امر متضاد که سومی ندارند را به دلیل امتناع اجرای ترتب، از باب تزاحم خارج می داند.

یکی دیگر از مبادی تصویری بحث تزاحم که مورد بررسی ایشان قرار گرفت، «مزاحمت» بود. شهید صدر، مزاحمت بین دو تکلیف را دو گونه تصویر کردند: گاهی مزاحمت در تمام گونه ها است و گاهی در برخی از گونه ها. مزاحمت در تمام گونه ها مسلماً از مصادیق تزاحم است. بحث در قسم دوم از مزاحمت بود که همان مزاحمت در برخی گونه ها است. در این درس به بررسی این قسم و اقوال موجود در آن خواهیم پرداخت.

و قد يقال: ان المزامحة واقعة بين الأمر بالإزالة، و إطلاق الأمر بالصلاة للحصة المزامحة فلا يمكن ان يتلاءم الأمر بالإزالة مع هذا الإطلاق في وقت واحد. و الصحيح ان يقال: ان لهذه المسألة ارتباطاً بمسألة متقدمة و هي انه هل يمكن التكليف بالجامع بين المقدور، و غير المقدور، فان أخذنا في تلك المسألة بوجهة نظر المحقق النائيني القائل بامتناع ذلك، و أخذنا القدرة التكوينية بالمعنى الأعم المشتمل على عدم الاشتغال بامتناع واجب مزاحم لا يقل عنه أهمية كان معنى ذلك ان التكليف بالجامع بين الحصة المبتلاة بمزاحم و غيرها تمنع أيضاً فيقوم التزام بين الأمر بالجامع، بالإزالة و الأمر و حينئذ يطبق قانون باب التزام و هو التقديم بالأهمية.

انواع مزاحمت دو تکلیف

درباره دو تکلیف متزاحم گفتیم این‌ها در برخی مصادیق و صور امثالیه با هم درگیر هستند؛ مانند صلوٰه که دارای سعه وقت است و ازاله نجاست از مسجد که فوریت دارد. در این صورت تکلیف به ازاله در بعض گونه‌ها با تکلیف به صلوٰه مزاحمت دارد.

مسأله مهم در مورد این فرض، دخول یا عدم دخول در باب تزاحم است و این که آیا این فرض مانند جا بی که مزاحمت در تمام گونه‌ها بود، داخل در باب تزاحم است یا نه.

پیش از بیان اقوال، به بیان نکاتی می‌پردازیم:

نکته نخست:

برای هر تکلیفی که اطلاق دارد، صور فراوانی قابل فرض است که مکلف می‌تواند تکلیف را در ضمن هر کدام از این صور اتیان کند؛ برای نمونه صور متفاوتی می‌توان برای تکلیف صلوٰه فرض کرد: نماز در مسجد، نماز در منزل، نماز اول وقت، نماز آخر وقت و

نکته دوم:

نسبت بین صور امثالی دو تکلیف سه حالت دارد:

الف) صور ممکنه در تمام موارد متزاحم‌اند و تلاقی می‌کنند؛ مانند جایی که صلوٰه دچار ضیق وقت است و وجوب فوری ازاله هم فعلی است. این فرض مصداق مسلم باب تزاحم است و تمام مباحثی که تاکنون مطرح شد، در مورد این قسم صادق است.

ب) برخی از صور ممکنه با هم تنافی دارند و برخی دیگر تنافی ندارند؛ مانند وقتی که نماز سعه وقت داشته باشد و ازاله هم وجوب فوری نداشته باشد. در این حالت هم می‌توان صورتهایی را فرض کرد که دو تکلیف تنافی دارند و هم صورت‌هایی وجود دارد که دو تکلیف تنافی ندارند؛ مانند ازاله‌ای که پس از اتمام وقت نماز انجام شود که در این صورت با مصادیق صلوٰه تنافی ندارد. این صورت در کلام شهید صدر مطرح نشده است.

ج) صور ممکنه یک تکلیف تماماً با برخی از صور ممکنه تکلیف دیگر مزاحمت داشته باشد. این فرض محل بحث و بررسی ما است؛ مانند جایی که وجوب ازاله فوری باشد و نماز هم سعه وقت داشته باشد. در این حالت تمام مصادیق ازاله با برخی مصادیق صلوٰه متزاحم‌اند.

حالتی که بین این دو تکلیف وجود دارد محل نزاع و گفت و گو است. برخی آن را از صغریات باب تزاحم و برخی آن را از باب تزاحم خارج می‌دانند.

SCo ۱: ۶:۴۲

اقوال در مسأله (در صورت سوم از صور امثالیه)

قول نخست:

این فرض از مصادیق باب تزاحم نیست؛ زیرا مکلف قادر بر امتثال هر دو تکلیف است، حال آن که تزاحم نشأت گرفته از ناتوانی مکلف از جمع بین امتثالین است.

در این فرض مکلف با به تأخیر انداختن واجب موسّع و تقدیم واجب فوری، به هردو امتثال نائل می‌گردد.

قول دوم:

این حالت از صغریات باب تزاحم است و توضیح تزاحم این که، امری که بعضی گونه‌های آن مزاحم است نسبت به تمام گونه‌ها و صور ممکنه، خود اطلاق دارد و تکلیف دیگر با این اطلاق درگیر می‌شود.

در مثال ازاله و صلوة، امر به ازاله با اطلاق امر به صلوة درگیر است و امکان ندارد هم امر به ازاله در حق مکلف فعلی باشد و هم امر به صلوة به صورت مطلق.

اطلاق دلیل صلّ به مکلف می‌گوید هر وقت که خواستی نماز را به جا بیاور، حتی زمانی که با نجاستی در مسجد مواجه شدی. در مقابل دلیل ازاله می‌گوید که نجاست را فوراً زائل کن و نماز را در زمان ازاله ترک کن.

در این حالت مکلف از اتیان خواستۀ هر دو تکلیف در زمانی خاص ناتوان است.

در حصه خاصی از زمان هر کدام از این دو تکلیف، جداگانه دنبال چیزی هستند غیر از آنچه دیگری به دنبالش است و این به معنای تزاحم است، در نتیجه مورد از مصادیق باب تزاحم خواهد بود.

SCo ۲: ۱۲:۴۵

بیان دیگر

برای بررسی مسأله و چاره‌جویی، باید به مبانی رجوع کرد. این مسأله با مسائل قبل ارتباط دارد.

بین اصولیون درباره این که آیا ممکن است شارع ما را به تکلیفی امر کند که مصادیق مقدور و غیرمقدور داشته باشد، اختلافی وجود دارد. درباره اینکه تکلیف می‌تواند به دو گوشت مقدور و غیرمقدور تعلق گیرد و متعلق تکلیف جامع بین این دو باشد، دو قول وجود دارد:

الف) امتناع: قول محقق نایینی است؛

ب) امکان: دیدگاه محقق ثانی است.

اگر امر صلّ که دارای سعه وقت است با امر ازل النجاسة که فوری است، تنافی پیدا کنند، شخص در زمان مواجهه با نجاست، قدرت بالمعنی الاعم ندارد؛ زیرا مبتلاء به ضد است، در این حالت اگر قول نخست (امتناع امر شارع به جامع دو گوشت مقدور و غیرمقدور) را اختیار کنیم، با توجه به غیرمقدور بودن گوشت مزاحم با ازاله، امر شارع به جامع ممنوع خواهد بود و امر به صلوة در گوشت مزاحم به فعلیت نمی‌رسد. در این فرض، برای حل مزاحمت باید به قوانین باب تزاحم مراجعه نمود و تکلیف اهم را مقدم گردانید.

SCo ۳: ۲۵:۱

۱. برای تکلیفی که دارای اطلاق است، مصادیق و صور ممکنه فراوانی قابل تصویر است.
۲. صور ممکنه دو تکلیف نسبت به هم سه حالت دارند: الف) تزامم در تمام گونه های ممکن ؛ ب) تزامم برخی از گونه های یک تکلیف با برخی از گونه های تکلیف دیگر ؛ ج) تزامم تمام صور یک تکلیف بلمپیخی صور تکلیف دیگر.
۳. در صورت تزامم تمام صور یک تکلیف با برخی صور تکلیف دیگر، دخول یا عدم دخول این تنافی در باب تزامم محل بحث است.
۴. دلیل خروج از باب تزامم، امکان جمع بین امثالین است.
۵. قائلین به دخول در باب تزامم، تنافی را بین اطلاق یک دلیل و دلیل دیگر می دانند.
۶. در صورت تنافی کل با بعض، مکلف، در مورد یک گونه خاص، قدرت بالمعنی الاعم ندارد.
۷. نسبت به امکان و عدم امکان امر به جامعی که دارای گونه های مقدور و غیر مقدور است، دو قول وجود دارد.
۸. در صورت قول به امتناع امر به جامع مقدور و غیر مقدور و با توجه به این که مکلف در گونه تزامم، قدرت بالمعنی الاعم ندارد، دو تکلیف داخل در باب تزامم خواهند شد.